

A VLAGYIMIR-SZUZDALI ÁLLAMISÁG A 12. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A 13. SZÁZAD ELEJÉN

Tanulmányunk alap gondolatát Font Márta nemrég megjelent kötete: *A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században* szolgáltatta. Ebben a munkában a szerző az állam fogalmával is foglalkozott. Úgy vélekedett, hogy ha az állam fogalmán egy intézményrendszer működését értjük, akkor az általa vizsgált területen és időben aligha beszélhetünk róla; ha viszont a régió keresztény uralkodói által létrehozott új hatalmi központok létezését az állammal azonosítjuk, akkor államról kell beszélnünk.¹ Font Márta igyekezett elkerülni a fogalomhasználat kettősését. Így inkább az uralmi központ, hatalmi központ, uralmi zóna meghatározásokat alkalmazta, illetve felvetette a politikai központ és a politikai egység kifejezéseket is.²

Bár a kérdés felvetése indokolt, több ok, például a könnyebb kezelhetőség az állam fogalmának használatával szemben. Ez a dolgozat azt vizsgálja, mi jellemezte a vlagyimir-szuzdali berendezkedést a 12. század második felében és a 13. század elején. A szempontok az alábbiak: a terület kiterjedése (központok és határok), a vecse működése, a fejedelem és a druzsina kapcsolata.

A terület kiterjedése

A Kijevi Rusz északkeleti részét rosztovi, rosztov-szuzdali, szuzdali, majd vlagyimir-szuzdali föld elnevezéssel illették. A rosztov-szuzdali földet Jurij Dolgorukij fejedelem a 12. század 30-as éveinek második felében vonta ki Kijev politikai fennhatósága alól.³ Ez természetesen nem jelentette a Kijevvel való kapcsolat teljes megszakítását. Jurij Dolgorukij északkeleten újabb várakat, illetve településeket hozott létre. Egyértelműen ugyan csak három település (Ksznyatyin, Jurjev és Dmitrov) alapítása kapcsolódik a nevéhez, azonban még több esetben valószínűsíthető ugyanez.⁴ A Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség területének kialakulását több történész is vizsgálta. V. A. Kucskin tanulmányt és kötetet is szentelt a kérdésnek.⁵ Az általa közölt térképek alapján a 11. század végén a Kijevi Rusz északkeleti része, amelyből később Dolgorukij Szuzdali Fejedelemsége kialakult, egy megközelítőleg észak–déli irányban húzódó, keskeny terület volt. Amennyiben a megadott lépték pontos, északi és déli végpontjai kb. 700 kilométerre helyezkedtek el egymástól, míg kelet–nyugati irányban 150–250 kilométer lehetett a kiterjedése. A legjelentősebb központnak Rosztov, illetve Beloozero számított, de még olyan városok is, mint Rosztov és Szuzdal, a határ közelében helyezkedtek el. Jurij Dolgorukij idején az északi és a keleti határok nem módosultak. Annál jelentősebb változások történtek viszont délnyugaton és délen. Délnyugaton, a Volga felső folyásánál – kb. 200 kilométeres szakasról van szó – újabb területek kerültek szuzdali ellenőrzés alá, s déli irányban is megközelítőleg ennyivel toldták ki a határok. Délen a Kljazma és a Moszkva folyók már jórészt szuzdali területen haladtak keresztül.⁶

Jurij Dolgorukijt fia, Andrej Bogoljubszkij követte az északkeleti fejedelmi trónon (1157–1174). Andrej Szuzdal helyett Vlagyimir városát választotta központnak. Az ő irányításának időszakából is vannak olyan évkönyvi adatok, amelyek a terület növekedésére utalnak. 1166-ban a fejedelem fia, Msztyiszlav a távoli északkeleten, a Zavolocsjének nevezett területen járt.⁷ Ezt a vidéket Podvinje néven is említik, mivel

az Északi Dvina közelében helyezkedik el. Feltételezhető, hogy Msztyiszlav adószedési céllal tette meg a több száz kilométeres utat. Három év múlva ugyanitt összecsapás zajlott a novgorodiak és a vlagyimiriak között: 1169-ben a szintén a térség ellenőrzésére törekvő Novgorod képviselőjében Danyiszlav Lazutyinyics 400 főből álló druzsinával adószedésre indult az Északi Dvinához. Andrej fejedelem hétezres sereget küldött ellene, de Danyiszlav megfutamította a szuzdaliakat. A meglehetősen elfoglaltnak tűnő novgorodi forrás szerint a konfliktus következtében 1300 szuzdali katona vesztette életét, míg a novgorodiak közül mindössze 15. A győztesek az általuk ellenőrzött területeken élőkötől és a szuzdali szmerdektől is beszédtek az adót.⁸

Andrej Bogoljubszkij alatt a terjeszkedés másik iránya a keleti volt. Két olyan hadjáratról is tudunk, amely a Volgai Bulgária ellen irányult. 1164-ben maga Bogoljubszkij vezette a vlagyimiri erőket, s a muromi fejedelem is csatlakozott hozzá. Az óorosz csapatok győzelmet arattak a bolgár uralkodó felett, aki seregének csak egy kis részével tudott a fővárosába visszavonulni. Ezután a támadók egy várost elfoglaltak, további hármat pedig felperzselték.⁹ Az 1171–1172 telén indított második hadjárat viszont kudarcot vallott. Ekkor Andrej Bogoljubszkij Msztyiszlav nevű fiát küldte a bolgárok ellen, akihez a muromi és a rjazanyi fejedelmek fiai is csatlakoztak. Az Oka folyó torkolatánál két hetet vártak az erősítésre, és elhatározták, hogy Borisz Zsigyiszlavics vajda (vojevoda) vezetésével egy előretolt druzsinát indítanak a bolgárok ellen. Az óorosz harcosok váratlanul törtek az ellenséges területekre, hat falut és egy várost elfoglaltak, a férfiakat lekaszabolták, az asszonyokat és a gyerekeket pedig fogságba vetették. A bolgárok, miután tudomást szereztek róla, hogy a fejedelmek csak kis druzsinával érkeztek, 6000 katonát gyűjtöttek össze, és üldözőbe vették a támadókat.¹⁰ Ennek az eseménysorozatnak a leírásakor bukkan fel első ízben Gorogyec település neve.¹¹ V. A. Kucskin véleménye szerint a régészeti anyag megerősíti, hogy Gorogyecet a 12. század második felében alapították, s létrejöttét 1164 és 1172 közé teszi. Úgy véli, hogy a következő időszakban a vlagyimir-suzdali fejedelmek volgai bolgárok elleni hadjáratainak fő bázisa ez a település volt.¹² Témánk szempontjából Gorogyec (Gorogyec Ragyilov) azért fontos, mert a Volga mellett épült fel, és megjelenésével keleten egy újabb, legalább 100 kilométeres sáv került Vlagyimir-Suzdál fennhatósága alá.

Andrej Bogoljubszkij halála után belviszály dúlt, majd hosszú ideig öccse, Vszevolod Bolsoje Gynezdo birtokolta a fejedelmi trónt. A terület növekedése Vszevolod fejedelemsége alatt (1176–1212) tovább folytatódott. V. A. Kucskin a fenti kérdést is vizsgálta. Megállapításainak lényege az alábbiakban foglalható össze: érdekes, hogy a Vszevolod alatt megjelent városokkal kapcsolatos adatok egy kivételével nem az ő fejedelemségének idejére, hanem a halála utáni első hét évre vonatkoznak. Az 1178-as évnél lehet olvasni Glegyen (Usztyug) építéséről, 1213 és 1219 között pedig további öt települést említenek a források (Kosztromát, Nyerehtát, Szol Velikaját, Zubcovot és Unzsát). A fenti hétéves időszakban azonban heves harc dúlt Vszevolod fiai között, ezért nem lehetséges, hogy az utóbbi városok akkor jelentek meg. Ezek kétségkívül még 1212-ig létrejöttek. Tehát Vszevolod alatt fejedelemségének területe nyugaton egy kissé, északkeleti és keleti irányban pedig intenzíven növekedett. A keleti terjeszkedés a Volgai Bulgária elleni támadásokkal volt összefüggésben.¹³

Amint láttuk, a Vlagyimir-suzdali Fejedelemség területe a 12. század második felében és a 13. század elején folyamatosan növekedett. Határait elsősorban a régi és újabb központokhoz viszonyítva tudjuk megadni. A politikai szempontból jelentős

városok közül a fenti időszak végére Rosztov már a terület belsejébe került, viszont Szuzdalról és Vlagyimirról ez korántsem mondható el. Vlagyimir, a főváros földrajzi értelemben peremvidéknek számított, hiszen a muromi területek kevesebb mint 100 kilométerre kezdődtek tőle. Moszkva és későbbi vetélytársa, Tver pedig egyértelműen határ menti település volt. Északon két kiszögellés helyezkedett el: az egyik Beloozero körzete, a másik Zavolocsje volt. Az utóbbi ellenőrzését megkönnyítette a valószínűleg Vszevolod fejedelemsége alatt alapított Usztyug. A két kiszögellés közé novgorodi földek ékelődtek. A legnehezebb feladatnak az északkeleti és keleti határok meghatározása tűnik. Az Usztyugtól Unzsa irányába vezető határvonalat például nem lehet pontosan kijelölni. A tárgyalt időszakban alapított központok létrejöttében néhány esetben a kereskedelem is szerepet játszhatott. Máskor a katonai szempont dominált. Ugyanakkor összességében valószínűleg az adminisztratív feladatok ellátása volt a legfontosabb.

A vecse működése

A Lavrentyij (Lavrentyev)-évkönyv alapján úgy tűnik, hogy vecse a Kijevi Rusz minden volosztyában létezett. Az olvasható a forrásban, hogy a novgorodiak, a szmolenszkiek, a kijeviek, a polockiak és az összes voloszty lakói kezdettől fogva vecsére gyűltek össze.¹⁴ I. Ja. Frojanov véleménye szerint a vecse Ruszban a 11. század második felétől a 13. század elejéig a legfőbb hatalmi szerv volt, melynek segítségével a nép befolyásolhatta a politikai életet.¹⁵ Ju. A. Limonov szintén a régi Rusz legfontosabb intézményének tartotta a vecsét.¹⁶ Azonban ennek a hatalmi szervnek az északkeleti történetét nem könnyű kutatni, mivel a kifejezés csak kivételes alkalommal bukkan fel a forrásokban.¹⁷ Így közvetett adatokra kell támaszkodnunk.

Ju. A. Limonov megállapította, hogy a 11. század végén Rosztovban és Szuzdalban már működött vecse, s feltételezése szerint az a század 70-es éveiben jött létre.¹⁸ A 12. század egy része Jurij fejedelemségének időszaka volt, ám a krónikások ekkor nem a vecsére figyeltek. Nem véletlenül állapította meg L. V Cserepnin, hogy alig van adat, amely lehetővé tenné, hogy vázoljuk Jurij Dolgorukij és a helyi lakosság különböző rétegeinek viszonyát.¹⁹ Dolgorukij több hadjáratot indított Kijev ellen, és 1155-ben megszerezte az ottani trónt. A délen folyó harcokban fiai is segítettek.²⁰ Közülük Andrej, aki 1155-ben már a legidősebb volt, apja akarata ellenére északkeletre távozott.²¹ Jurij Dolgorukij 1157-ben Kijevben halt meg.²² Így a szuzdali trón is megüresedett, s a betöltésével kapcsolatos évkönyvi adatok a vecse működésére utalnak.

Az 1157-es évnél a Lavrentyij-évkönyvben az áll, hogy miután a rosztoviak és a szuzdaliak valamennyien tanácskoztak, Andrejt választották meg, majd Rosztovban és Szuzdalban apja trónjára ültették.²³ A fenti híradásnak természetesen több értelmezése lehet. Akad olyan nézet, mely szerint „Andrej Bogoljubszkij nyilvánvalóan a szuzdali bojárok pártfogoltja volt, akik a városi patríciátussal szövetségben cselekedtek. A vecsének Andrej trónra ültetésében való részvételéről semmiféle adat nincs. Úgy tűnik, a városi tanács cselekedett.”²⁴ Sajnos a városi tanácsról nincs konkrét információnk, viszont a „здумавше вси” („miután valamennyien tanácskoztak”) kifejezésből a lakosság széles körének részvételére következtethetünk. Figyelemre méltó ugyanakkor egy másik évkönyvi adat, mely szerint Jurij Dolgorukij az északkeleti területeket fiatalabb fiaira hagyta.²⁵ Ezek szerint a trón betöltésében nem a fejedelmi akarat, hanem feltételezhetően a vecse állásfoglalása döntött. A választás nyilván

Rosztovban, az első számú központban történt, majd a fejedelmet mindkét helyen beiktatták. Sajnos nem tudjuk, hogyan zajlott a trónra ültetés. Az viszont ismeretes, hogy Andrej Vlagyimirt választotta székhelyéül, a város mellett építtetett rezidenciát, s arról kapta a ragadványnevét.

Bogoljubszkij vlagyimiri fejedelemségének időszakából (1157–1174) alig van olyan adatunk, amely a vecsére utalhat. Így mindössze kettőt említünk, s mindkettőt Leon püspökkel kapcsolatos. 1159-nél az olvasható, hogy a rosztoviak és a szuzdaliak elűzték őt, 1164-nél pedig az, hogy az eretnek tanokat hirdető Leont Feodor (Andrej pártfogoltja) felülmúlta egy vitában, amelyet a fejedelem és „az összes ember előtt” folytattak le.²⁶ A fenti adatokból aligha vonható le messzemenő következtetés. Rosztov és Szuzdal lakói már korábban is hallatták hangjukat, viszont 1174-ben és az azt követő években a vlagyimiriak is aktívan részt vettek a politikai életben. Ezért el kell fogadnunk Ju. A. Limonov megállapításait a vlagyimiri vecse létrejöttéről: „Valószínűleg a 12. század 60-as éveinél nem később jelent meg. 1174-re, Andrej Bogoljubszkij halálának idejére nemcsak létezett, hanem az elkövetkező belháborúban játszott szerepéből ítélve, már bizonyos tradíciókkal is rendelkezett a város irányításában.”²⁷

Miután Andrej halálhírért megtudták, „a rosztoviak és a szuzdaliak és a perejaszlavliak és az egész druzsina a kicsitől a nagyig Vlagyimirba mentek”,²⁸ ahol Msztyiszlav és Jaropolk Rosztyiszlavicsot választották meg fejedelemnek.²⁹ Ez a rövid forrásrészlet sok információval szolgál. Egyrészt az egész vlagyimir-szuzdali földet képviselő vecsére utal. Másrészt rámutat, hogy már nemcsak a rosztoviak és a szuzdaliak, hanem a perejaszlavliak is beleszóltak a döntésbe. Harmadrészt egyértelművé teszi, hogy 1174-re megnőtt Vlagyimir városának jelentősége. Nyilván a vlagyimiriak is beleszóltak a fejedelemválasztásba. Problémát jelent viszont a „вся дружина от мала до велика” kifejezés értelmezése. Azt hihetnénk, hogy a fiatalabb és az idősebb druzsinát jelöli, ám azt általában a mladsaja és sztarsaja jelzővel illették. A szövegkörnyezet is lehetővé tesz egy másik variációt: I. Ja. Frojanov arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kifejezés mint a Vlagyimirban egyesült nép vegyes társadalmi összetételének bizonyítékát kell értelmezni. Közöttük voltak egyszerű és előkelő „férfiak”. A druzsina minden valószínűség szerint a rosztoviak, szuzdaliak és perejaszlavliak összefoglaló elnevezése.³⁰

A vlagyimiri döntés végrehajtása azonban akadályba ütközött. A követeknek Csernyigovba kellett utazniuk a Rosztyiszlavicsokért, de Mihalko Jurjevics, Bogoljubszkij öccse is ott tartózkodott, sőt onnan Vlagyimirba ment. Erre az egész északkeleti haderő a városhoz vonult, és 7 hétig blokád alatt tartotta. A lakosságot éhség gyötörte, ezért a vlagyimiriak felszólították Mihalkót, hogy döntsön a saját sorsáról. Miután Mihalko elhagyta Vlagyimirt, Jaropolk Rosztyiszlavics lett a fejedelem, Rosztovban pedig az idősebb Rosztyiszlavics, Msztyiszlav foglalta el a trónt.³¹

A Lavrentyij-évkönyvből azt nem tudjuk meg, hogy a vlagyimiriak hívták-e Mihalkót, vagy csak elfogadták fejedelemnek. Azt viszont igen, hogy távozását követően először megállapodást kötöttek a Rosztyiszlavicsokkal, s csak azután engedték be őket. Még az is kiderül, hogy a szerződés szövegét az Uszpenszkij-székesegyházban helyezték el.³² A krónikás a vlagyimiriak magatartására egyértelmű magyarázatot adott: nem a Rosztyiszlavicsok ellen harcoltak, csak nem akartak a rosztoviaknak behódolni, akik azzal fenyegetőztek, hogy felgyújtják Vlagyimirt, és poszadnyikot (helytartót) állítanak az élére. Ráadásul a rosztoviak azt hangoztatták, hogy a vlagyimiriak az ő kőműves holopjaik (rabszolgáik).³³ A „наши холопи каменъници” kife-

jezést még akkor sem szabad szó szerint értelezni, ha Andrej Bogoljubszkij idején Vlagyimirban intenzív építkezés folyt, s viszonylag jelentős lehetett a kőművesek száma. Ezek a szavak egy régi város lakóinak megvetését fejezik ki egy későbbi alapítású település lakóival szemben. A következő év eseményeinek ismertetésekor a krónikás egyértelműen leírta a szokásjogot: a vecsén a prigorodok (alárendelt városok) a régebbi városok döntését fogadták el; itt Rosztov és Szuzdal volt a régi város, Vlagyimir pedig a bojárok prigorodnak nevezték.³⁴ Úgy tűnik azonban, hogy a vlagyimiriak vonakodtak elismerni az alárendelt város státuszát; nem akartak helytartót, s ismét elérték, hogy saját fejedelmük legyen.

A Rosztyiszlavicsok nem sokáig álltak a vlagyimir-szuzdali föld élén. A Jaropolk fejedelem druzsinájával elégedetlen vlagyimiriak követeket küldtek Rosztovba és Szuzdalba, hogy előadják sérelmeiket, de nem kaptak segítséget. Ekkor Mihalko Jurjevicshoz fordultak. Mihalko ismét Csernyigovból érkezett, és öccse, Vszevolod is vele tartott. Azonban nem jutottak el Vlagyimirig, mert Msztyiszlav Rosztyiszlavics csatára kényszerítette őket. Mivel az ütközetet a Jurjevicsek nyerték, a vlagyimiri trón Mihalkóé lett (1175–1176). Ezután a szuzdaliak egy része átállt az új fejedelem oldalára. Üzenetet küldtek hozzá, amelyben jelezték, hogy csak a bojárok harcoltak együtt Msztyiszlávval. Végül Mihalko kiegyezett a szuzdaliakkal és a rosztoviakkal is, Vszevolodot pedig Perejaszlavl fejedelmévé tette.³⁵

Az 1175. évi események az északkeleti lakosság erős aktivitását mutatják. Mielőtt a vlagyimiriak Rosztovhoz és Szuzdalhoz fordultak volna, hangoztatni kezdték, hogy Jaropolk fejedelmet ők fogadták el, és a megegyezést esküvel erősítették meg. Miután a vlagyimiriak nem kaptak segítséget a régi városoktól, Mihalkót hívták meg a trónra. A Msztyiszlav fölött aratott győzelem után a kolostorfőnökök, a papok „és az összes ember” („и вси людье”) ünnepélyesen fogadta az új fejedelmet. A szuzdaliak viszont két táborra szakadtak. Végül ők is és a rosztoviak is közös megegyezéssel, esküvel megerősített szerződés alapján fogadták el Mihalko fejedelemségét.³⁶ Úgy véljük, hogy a fenti vlagyimiri, szuzdali és rosztovi események a vecse működésére utalnak. Az államiság másik tényezője kapcsán két megállapítást tennénk. Egyrészt a vlagyimir-szuzdali föld élén továbbra is két fejedelem állt. Másrészt változások is történtek: Vlagyimir visszaszerezte vezető szerepét, Perejaszlavl is kapott fejedelmet, míg Rosztov presztízse csökkent.

A nyugalom ezúttal sem tartott sokáig. 1176-ban meghalt a korábban is betegkedő Mihalko Jurjevic. Öccsét, Vszevolodot a vlagyimiriak a híres Aranykapu előtt fogadták, felesküdtek rá, majd trónra ültették. A „rosztoviak és a bojárok” azonban ismét Msztyiszlav Rosztyiszlavicsot hívták meg magukhoz. Vszevolod Msztyiszlav ellen vonult, és Rosztovot felajánlotta unokaöccsének. Üzenetében a hatalomgyakorlás forrásait is megjelölte: Msztyiszlávot a rosztoviak és a bojárok, míg őt Isten és a vlagyimiriak hívták, illetve választották meg. Vszevolod azt is felajánlotta, hogy a szuzdaliak maguk döntsének arról, kit hívnak meg fejedelemnek. Msztyiszlav a kompromisszumot elutasította, az ütközetet elvesztette, s így ismét menekülnie kellett.³⁷ Ezek az események a vlagyimiri és a rosztovi vecse szerepére utalnak. A krónikás az utóbbi esetben még el is különítette a rosztoviakat és a bojárokat, tehát az idősebb druzsina tagjait. A szuzdali vecse szerepét pedig Vszevolod külön is hangsúlyozta: „Szuzdal legyen közös; akit ők akarnak, az legyen a fejedelmük.”³⁸

A Vszevolod által legyőzött Msztyiszlav Rosztyiszlavics sem Rosztovban, sem Novgorodban nem talált menedéket. Végül Gleb rjazanyi fejedelemhez menekült, s őt Vszevolod ellen hangolta. 1176 őszétől 1177 tavaszáig ismét harcok dúltak. Gleb

előbb felperzselt Moszkvát, majd Vlagyimir környékét rabolta. Vszevolod azonban ismét felülkerekedett, s rengeteg foglyot ejtett. Gleb és fia, valamint Msztyiszlav is köztük volt. A foglyokat Vlagyimirba vitték. Ott Vszevolodnak ezúttal saját támogatóival gyűlt meg a baja, mivel a harmadik napon zendülés kezdődött: a bojárok és a kereskedők azt követelték, hogy a fejedelem vagy végeztesse ki, vagy vakítsa meg, vagy adja át nekik a foglyokat. Vszevolod ellenállt, s egyelőre csak börtönbe záratta őket. A rjazanyiaknál viszont elérte, hogy Jaropolk Rosztyiszlavicsot kiadják. Később újra zavargás kezdődött, amelyben a városi lakosság ismét a bojárokkal együtt vett részt. Az elégedetlenkedők felfegyverkezve a fejedelmi udvarba vonultak, Vszevolod pedig nem tudta megakadályozni a foglyok megvakítását.³⁹ Az ismertett események a vlagyimiriak széles körű és szervezett fellépését mutatják. A háttérben nyilván a vecse állt.

Azonban a vlagyimiriak nagy számban való megjelenése még nem feltétlenül bizonyítja a vecse összehívását. Az 1206-os évnél a Lavrentyij-évkönyv részletesen beszámol Vszevolod beteg feleségének kolostorba vonulásáról. A fejedelemasszonyt az „összes bojár” („боляре вси”) és az „összes városlakó” („горожане вси”) is elkísérte.⁴⁰ Ugyanennél az évnél olvashatunk arról, hogy kik fogadták Vszevolod fejedelem fiát, a Novgorodból érkező Konsztantyint. A felsorolás tartalmazza az „összes városlakó a kicsitől a nagyig” („горожане вси от мала и до велика”) kifejezést is.⁴¹ A szövegekörnyezet alapján ezek az események nem a vecse működését mutatják, legfeljebb arra utalnak, hogy egy-egy ünnepélyes eseményen Vlagyimir lakói tömegesen jelentek meg.

Bizonyítéknak tekinthető viszont az 1480-as Moszkvai évkönyvgyűjtemény 1211. évi híradása, amely lényegében Vszevolod Bolsoje Gnyezdo⁴² végakarátának bejelentéséről és annak megerősítéséről szól: „Vszevolod nagyfejedelem összehívta az összes bojárját a városokból és a volosztyokból, [meghívta – M. J.] Ioan püspököt, a kolostorfőnököket, a papokat, a kereskedőket, a dvorjanyinokat és az összes embert, és fiának, Jurijnak adta Vlagyimirt... és mindenkit a kereszthez vezetett, és minden ember megcsókolta [azt, vagyis felesküdt – M. J.] Jurijra.”⁴³

Miután sorra vettük és elemeztük az északkeleti vecsével kapcsolatos adatokat, elfogadhatónak tartjuk Ju. A. Limonov összegzését. Ennek lényege a következő. A vlagyimir-szuzdali föld néhány városi központjában közhatalmi szerv, vecse létezett. A vecse a fejedelmi hatalommal szerződő fél szerepét játszotta: a vecse hívta a fejedelmet a trónra. A fejedelem hatalmát egy sor kérdésben a vecse korlátozta. Néha a vecse ítélete értelmében a fejedelmet elűzték, és egy másik pályázóval helyettesítették. A fejedelem és a vecse között létrejött összes szerződést meghatározott dokumentumokba, esküvel megerősített okmányokba foglalták. Ezek tartalmazták azokat a feltételeket, melyek alapján a fejedelem megkapta a város és a föld, vagyis az oblaszty feletti hatalmat. A szerződés megszegése a fejedelem leváltásához vezetett. A vecse szervezte a helyi városi obscsinát, szükség esetén betöltötte a törvényhozó és a végrehajtó szerv szerepét, szervezte a helyi népfelkelést.⁴⁴

A fejedelem és a druzsina kapcsolata

A történészek eddig elég sok figyelmet fordítottak az óorosz druzsina, vagyis kíséret bemutatására.⁴⁵ Ez a fontos intézmény a szuzdali földön is két részből állt: idősebb és fiatalabb, más fordításban nagy és kis druzsinából. A továbbiakban azt vizsgáljuk,

hogy milyen szerepet játszott az északkeleti druzsina, illetve milyen volt a viszonya a területet irányító fejedelemmel.

Andrej Bogoljubszkij fejedelemségének időszakára vonatkozóan (a meggyilkolását bemutató forrás kivételével) nem maradt fenn sok adat a kíséretéről. Érdekes viszont, hogy az egyik híradás még Jurij Dolgorukij druzsinájára vonatkozik: Andrej 1161 körül öccseit (Msztjiszlavot és Vaszilkót), unokaöccseit (Msztjiszlav és Jaropolk Rosztjiszlavicsot), valamint „apja előkelő embereit” („*мужи отца своего переднии*”) elűzte a fejedelemség területéről. A krónikás ugyanott a szélsőséges lépés okát is megadta: szerinte Andrej ezt azért tette, mert „az egész szuzdali föld egyeduralmódója akart lenni” („*хотя самовластец быти всеи Суждальской земли*”).⁴⁶ A fentiek alapján Bogoljubszkij sem a rokonságával, sem pedig apja idősebb druzsinájának tagjaival nem akart osztozni a hatalmon.

Andrej fejedelem azonban saját idősebb druzsinájának tagjaival sem volt jó viszonyban. Sajnos közülük csak keveset ismerünk név szerint, elsősorban a Kucskovicsokat. Ha hihetünk V. Ny. Tatyiscsevnek, Jakim Kucskovics apját Jurij Dolgorukij végeztette ki, lánytestvérét pedig Andrejhez adták feleségül.⁴⁷ A Kucskovicsok valószínűleg már 1157 előtt Andrej közvetlen környezetéhez tartoztak. Az egyik híradás szerint ők vették rá Andrejt, hogy északkeletre költözzön, s ezt a lépést a fejedelem 1155-ben apja engedélye nélkül tette meg.⁴⁸ Csaknem két évtized múlva a Kucskovicsok már Andrej ellenségei voltak. Arra, hogy saját bojárjai miért fordultak szembe Bogoljubszkijjal, jórészt közvetett adatokból tudunk következtetni. Az Andrej Bogoljubszkij meggyilkolását ismertető forrás azonban közvetlen okot is megnevez: Andrej kivégeztette Jakim Kucskovics testvérét, s ezután húszan összeesküvést szöttek Jakim, valamint rokona, Pjotr vezetésével.⁴⁹

A Bogoljubovban elkövetett gyilkosság után az összeesküvők kirabolták a fejedelem palotáját. Miután Bogoljubszkij halálhírért megtudták, Bogoljubov lakói folytatták a fejedelmi udvar kifosztását.⁵⁰ A felkelők a fiatalabb druzsina tagjait sem kímélték: „És sok baj történt [Andrej – M. J.] volosztjában: a poszadnyikok és a tyiunok házait kirabolták, őket pedig és a gyetszkijeket és a mecsnyikeket megölték, házaikat kifosztották.”⁵¹ Andrej Bogoljubszkij fiatalabb druzsinájának fenti tagjai az adók, illetékek és bírságok kivetését, illetve beszédését minden bizonnyal jelentős mértékben saját meggazdagodásukra használták fel, és visszaéléseikkel az egész rendszert, sőt magát a fejedelmet is gyűlöletessé tették.

A tragikus eseményeket ismertető elbeszélésben jelent meg először a „dvorjanye” kifejezés, bár még csak „dvoranye” („*дворане*”) alakban. A Lavrentyij-évkönyvben ez áll: „Bogoljubov lakói és a dvoranyinok kirabolták a fejedelmi házat.”⁵² A dvorjanyinok kezdetben nyilván a fejedelmek részben szabad, részben függésben levő szolgálói voltak. Összetételük változáson ment keresztül egyes katonai elemek csatlakozása következtében. Ezek az emberek kiszorultak a fiatalabb druzsinából, és a fejedelmi udvarban telepedtek le. A 12. század végétől a fiatalabb druzsina fokozatosan összeolvadt a fejedelmi udvarral.⁵³ A Lavrentyij-évkönyvben található változat teljesen elválasztja a dvorjanyinokat a poszadnyikoktól, tyiunoktól, gyetszkijektől és mecsnyikektől, amikor azt állítja, hogy az előbbieket rabolták, míg az utóbbiakat kirabolták, sőt meg is ölték őket.⁵⁴

Tehát a bojárrok mellett az udvari szolgák is szembefordultak a fejedelemmel. Ténykedésük nem merülhetett ki csak a bogoljubovi palota fosztogatásában, mert véleményünk szerint segítségük (vagy legalábbis passzivitásuk) nélkül a merénylők nem tudták volna tervüket megvalósítani. Anbal kulcsár, az udvartartás vezetője szín-

tén az összeesküvők közé tartozott, sőt ő nyújtotta a legnagyobb segítséget az idősebb druzsina tagjainak.⁵⁵ Arra vonatkozóan is van adatunk, miért volt ilyen a dvorjanyinok magatartása: a Nyikon-évkönyv szerint az udvarban szolgálatot teljesítők nem szerették Andrejt.⁵⁶

A fentiekből az derül ki, hogy Bogoljubszkij fivéreit és apja bojárjait elűzte, saját idősebb druzsinájával nem tudott harmonikus viszonyt kialakítani, és udvari szolgálói sem szerették. Azonban a 12. századi Ruszban a konfliktusok ilyen radikális eszközökkel történő megoldása nem volt megszokott jelenség, s az összeesküvők hosszú távon nem sok jóra számíthattak. Végül Mihalko Jurjevics (1175–1176) boszszút állt bátyja gyilkosain: utasítására a Kucskovicsokat, Anbal kulcsárt és 15 büntársukat kivégezték.⁵⁷

Az Andrej és Mihalko fejedelemsége közötti időszakban a Rosztyiszlavicsok álltak a vlagyimir-szuzdali föld élén. Természetesen ők is druzsináik segítségével irányították a területet. Az utóbbiak tevékenysége azonban a Lavrentyij-évkönyv szerint újabb konfliktusokhoz vezetett. A kisebb druzsina tagjai, a gyetszkijek sok nehézséget okoztak a jövedelmek beszédése során.⁵⁸ A fejedelmek a bojárokra hallgattak, s nyilván Jaropolk Rosztyiszlavics idősebb druzsinájának számlájára kell írunk a vlagyimiri Uszpenszkij-székesegyház értékeinek megdézsmálását és jövedelmének megcsapolását.⁵⁹ Mivel Msztyiszlav és Jaropolk druzsinái a harcban kevésbé bizonyultak eredményesnek, 1175-ben a Rosztyiszlavicsok alulmaradtak Mihalkóval szemben. Mihalko rövid uralma után, 1176-ban Vszevolod került a vlagyimiri trónra.

A belháború azonban folytatódott, mivel a rosztoviak és a bojárrok, vagyis a rosztovi vecse visszahívta Msztyiszlav Rosztyiszlavicsot. Az ezt követő események ismertetése a Lavrentyij-évkönyvben fontos adalékokkal szolgál az északkeleti druzsina történetéhez. A krónikás szerint Msztyiszlav összegyűjtötte a rosztoviakat, a bojárokat, a grigybát, az általa paszinkinek nevezett személyeket és az egész druzsinát, s Vlagyimir városa felé vonult. Vszevolod a vlagyimiriakkal, saját druzsinájával és a nála maradt bojárokkal indult Msztyiszlav ellen.⁶⁰ A rosztoviak és a vlagyimiriak alatt valószínűleg ezen városok fegyverforgatásra alkalmas, szabad jogállású lakóit, tehát a népfelkelést kell értenünk. A bojárrok nyilván az idősebb druzsinát képviselték. A grigyba a fiatalabb druzsina tagjainak összefoglaló elnevezése volt.⁶¹ Érdekes, hogy a krónikás külön kiemelte a paszinkinek nevezett személyeket. Ők udvari szolgák voltak.⁶² S ha a felsorolás nem lenne elég bizonyíték arra, hogy Msztyiszlav a rosztoviakon kívül az egész kíséretet összegyűjtötte, a végén még ott szerepel az „egész druzsinát” („всю дружину”) kifejezés is. Vszevolod kíséretének leírását már nehezebb értelmezni. A „nála maradt bojárrok” („быше боярь осталося оу него”) megfogalmazás azt sejteti, hogy a vlagyimiri bojárrok egy része Rosztovba ment, és Msztyiszlávot támogatta. Elképzelhető, hogy a „saját druzsinájával” („с дружиною своею”) szóösszetétel Vszevolod Perejaszlávból áthozott kíséretét jelenti, s ehhez talán az elhunyt Mihalko fiatalabb druzsinája is csatlakozott.

Vszevolod bizonytalanságát látszik alátámasztani az az üzenet is, melyet a döntő összecsapás előtt Msztyiszlávhoz küldött. Ebben a béke fejében Rosztovot felajánlotta ellenfelének. Számunkra azonban most az üzenet a druzsina szempontjából fontos. Vszevolod először azt állapította meg, hogy Msztyiszlávot az idősebb druzsina („старейшая дружина”) hívta meg, majd a rosztoviak és a bojárrok meghívásáról beszélt; saját maga és bátyja hatalmának forrásaként pedig Istent és a vlagyimiriakat nevezte meg.⁶³ Mint ismeretes, Msztyiszlav Rosztyiszlavics ezúttal is vereséget szenvedett, s így a rosztov-szuzdali föld fölötti ellenőrzés megsztására nem került sor.

Vszevolod Bolsoje Gnyezdo fejedelemségének további időszakából is rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek a személyes druzsinával kapcsolatosak. Sajnos ezek száma nem nagy, s így nem teszik lehetővé a két fél viszonyának alapos bemutatását. A Lavrentyij-évkönyv szerint 1178-ban a fejedelem a Novgorodhoz tartozó, gazdag Torzsokhoz vonult, és meg akarta sarcolni. Mivel Vszevolod druzsinája zsákmányra vágyott, a fejedelem kénytelen volt beleegyezni Torzsok elfoglalásába. A város bevételét a szokásos fosztogatás és gyűjtogatás követte.⁶⁴

Az 1190-es évnél azt olvassuk, hogy a „nagyfejedelem” Rosztovban volt adószedő körúton, majd Suzdalba, onnan pedig Vlagyimirba ment.⁶⁵ Ez az információ azért érdekes, mert az adó személyes begyűjtése a Kijevi Rusz létrejöttétől kezdve létezett, s a fejedelmek a druzsina segítségével végezték. Feltételezhető, hogy ezúttal is így történt a jövedelem beszedése.

Az 1195. évi híradás szerint Vszevolod Jurij nevű tyiunjának vezetésével embereket küldött Ruszba, vagyis délre Gorogyec Osztyorszkij erődjének felépítésére.⁶⁶ Ebből arra következtetünk, hogy a fiatalabb druzsina tagjai még a 12. század végén is fontos megbízásokat kaptak a fejedelemtől.

Az idősebb druzsina tagjai jelen voltak az ünnepélyes eseményeken. 1206-ban Vszevolod legidősebb fia, Konsztantyin novgorodi fejedelem lett. Amikor elindult, sokan elkísérték a Sedaska folyóig. Köztük volt apja összes bojárja is.⁶⁷ Konsztantyin még ebben az évben visszatért Novgorodból. A krónikás sorai alapján úgy tűnik, ismét nagy tömeg gyűlt össze a Sedakánál. Természetesen Vszevolod idősebb druzsinájának tagjai is kivonultak Konsztantyin fogadására.⁶⁸

Már utaltunk arra az 1211. évhez kapcsolódó híradásra, amely Vszevolod Bolsoje Gnyezdo végakaratainak bejelentéséről szól. Ennek értelmében a fejedelem nem Konsztantyinnak, hanem a fiatalabb Jurijnak szánta a vlagyimiri trónt. Mivel a lépés a szeniorátus megsértését jelentette, elfogadtatásához széles körű támogatásra volt szükség. A rendezvényre Vszevolod mind saját bojárjait, mind pedig a dvorjanyinokat meghívta.⁶⁹ Az előbbieket a korabeli társadalom tekintélyes tagjai voltak, tehát jelenlétük nem szorul magyarázatra. A dvorjanyinok azonban 1174-ben még csak mint fosztogató udvari szolgák jelentek meg. Ha pontos az évkönyvi adat, 1211-re jelentősen megnőtt a presztízsük. Mivel a forrás a fiatalabb druzsina tagjainak meghívását külön nem említi, elképzelhető, hogy már őket is a dvorjanyinok között kell keresnünk.

A fejedelem és a druzsina kapcsolatának vizsgálata nem könnyű feladat. Viszonylag kevés közvetlen adattal rendelkezünk, a közvetett információk pontos értelmezése pedig nem minden esetben lehetséges. Maga a druzsina kifejezés például jelenthet összegyűlt embereket, fegyveres katonai egységet vagy fejedelmi kíséretet. A forrásokban szereplő bojárokról nem mindig lehet kideríteni, hogy az idősebb druzsina tagjai vagy druzsinán kívüli előkelők. Az viszont kiderült az ismertett adatokból, hogy a fejedelmek északkeleten is támaszkodtak a druzsinára.

*

A Vlagyimir-suzdali Fejedelemség területe az általunk tárgyalt időszakban folyamatosan változott, s a változás elsősorban növekedést jelentett. A régészeti leleteknek és az évkönyvi adatoknak köszönhetően meg tudjuk nevezni az új adminisztratív, illetve katonai központokat, s ezekhez viszonyítva ki tudjuk jelölni a határokat. Ha az állami-ság egyik kritériuma az, hogy az alapját képező terület körülhatárolható legyen, akkor

a vlagyimir-szuzdali föld a 12. század második felében és a 13. század elején már állami jelleggel bírt.

A fenti területnek nemcsak a központjait tudjuk megnevezni, hanem arról is vannak információink, hogy közülük a nagyobbak (Rosztov, Szuzdal, Vlagyimir, Perejaszlavl Zalesszkij) vecsével rendelkeztek. A vecse két fajtáját különböztethetjük meg: az egyik az egész fejedelemséggel kapcsolatban hozott döntéseket, míg a másik csak egy központ és körzetének ügyeiben volt illetékes. A fejedelem csak a vecse belegegyezésével szerezhette meg a trónt, a hatalom gyakorlása során pedig tekintettel kellett lennie a vele kötött szerződésre. Ez az intézmény ellentmondhatott a fejedelemnek, megvonhatta tőle a támogatást, vagy el is üzhette őt. A vecse egyrészt a fejedelmi hatalom ellensúlyát képezte, másrészt annak támaszául is szolgált. Úgy véljük, hogy a vecse egy kezdetleges államszervezet nélkülözhetetlen elemét jelentette.

A vlagyimir-szuzdali államszervezet a fejedelmet sem nélkülözhetette. Ő irányította a külkapcsolatokat, az adószedést, a bíraskodást és az építkezéseket; ő vezette a hadjáratokat és intézte az egyház egyes ügyeit. Ezeknek a feladatoknak a jó részét csak a druzsina segítségével tudta ellátni. A fejedelem igénybe vette a druzsina tanácsait, katonai erejét, adminisztratív és egyéb szolgálatait. Ha a fejedelem és bojárjai között éles ellentét alakult ki, annak végzetes következménye lehetett. Nagy veszélyt jelentett a fejedelemre nézve az is, hogyha kíséretének tagjai visszaéltek a hatalommal, s ezáltal ellenszenvet keltettek a lakosság körében. Azonban a kisebb-nagyobb konfliktusok ellenére a fejedelemnek szüksége volt a druzsinára, a druzsinának a fejedelemre, az északkeleti államszervezetnek pedig mindkettőre.

Jegyzetek

1. *Font Márta*: A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században. Bp., 2005. 7. (A továbbiakban: Font, 2005.)
2. Uo. 8., 17.
3. *Makai János*: Jurij Dolgorukij tevékenysége Északkelet-Oroszországban. In: Világtörténet, 1991. tavasznyár. 40.
4. Uo. 43.
5. *V. A. Kucskin*: Rosztovo-Szuzdalszkaja zemlja v X – pervoj tretyji XIII vekov (Centri i granyici). In: Isztorija SZSZSZR, 1969/2. 62–94. (A továbbiakban: Kucskin, 1969.) *V. A. Kucskin*: Formirovanyije goszudarsztvennoj tyerritorii Szevero-Vosztocsnoj Ruszi v X–XIV vv. Moszkva, 1984. (A továbbiakban: Kucskin, 1984.)
6. *Kucskin*: i. m. 1969. 64.; *Kucskin*: i. m. 1984. 74., 99.
7. *Polnoje szobranijje ruszskih letopiszjev*. Tom I. Moszkva, 1962. 353. (A továbbiakban: PSZRL.) Az Orosz évkönyvek teljes kiadásának I. és II. kötetében a megadott sorszám nem oldalt, hanem oszlopot jelöl.
8. *Novgorodszkaja pervaja letopisz sztarsego i mladsego izvodov*. Moszkva–Leningrád, 1950. 33. (A továbbiakban: NPL.) Az óorosz druzsina kifejezés általában a fejedelem kíséretét jelöli, azonban más jelentéssel is bír. Ez esetben nyilván a Danyiszlav Lazutyinyics vezetése alatt álló fegyveresekről és adószedőkről van szó. A szmerd földművest, parasztot jelent. A szuzdali szmerdek említéséből arra lehet következtetni, hogy Zavolocsje lakosságának egy része ekkorra már a szuzdali földnek adózott. Lehetséges, hogy ez az állapot 1166-tól, tehát Msztyszlav útja óta állt fenn.
9. PSZRL. T. I. 352–353.
10. Uo. 364.
11. Uo. 364.
12. *Kucskin*: i. m. 1984. 91–92.
13. Uo. 93–94.
14. PSZRL. T. I. 377. (A polockiak a Lavrentyij-évkönyv 14. századi szövegében még nem szerepelnek, csak két 15. századi szövegváltozatban bukkannak fel.)
15. *I. Ja. Frojanov*: Kijevszkaja Rusz. Ocserki szocialno-polityicseszkoj isztorii. Leningrád, 1980. 184.
16. *Ju. A. Limonov*: Vlagyimiro-Szuzdalszkaja Rusz. Ocserki szocialno-polityicseszkoj isztorii. Leningrád, 1987. 120.

17. PSZRL. T. I. 377.
18. *Limonov*: i. m. 12–13.
19. *L. V. Cserepnjin*: K voproszu o haraktyere i forme drevnyerusszkogo goszudarsztva X – nacsala XIII v. In: Isztoricseszkiye Zapiszki, 89. Moszkva, 1972. 389.
20. Jurij Dolgorukij Kijevért folytatott harcához: *Makai János*: A Szuzdali Fejedelemség külpolitikája a 12. század 30–50-es éveiben. In: *Aetas*, 1995/3. 80–86.
21. PSZRL. T. II. 482.
22. PSZRL. T. I. 348., T. II. 489.
23. PSZRL. T. I. 348. Az Ipatijj-évkönyv szerint a vlagyimiriak is a tanácskozók között voltak, és Andrejt Vlagyimirban is trónra ültették: PSZRL. T. II. M. 490.
24. *Cserepnjin*: i. m. 390.
25. PSZRL. T. I. 372.
26. PSZRL. T. I. 349., 351–352., T. II. 493.
27. *Limonov*: i. m. 128.
28. PSZRL. T. I. 371.
29. Uo. 372. (A Rosztiszlavicsok Andrej Bogoljubszkij unokaöccsei voltak.)
30. *Frojanov*: i. m. 179.
31. PSZRL. T. I. 372–374.
32. Uo. 373–374.
33. A szerződés elhelyezése és a rosztioviak álláspontja: uo. 374.
34. Uo. 377–378.
35. Uo. 374–379.
36. Uo. 375., 377–379.
37. Uo. 379–382.
38. Uo. 380–381.
39. Uo. 382–386.
40. Uo. 424.
41. Uo. 428.
42. Vszevolod Jurjevics a Bolsoje Gyezdó (Nagy Fészek) ragadványnevet népes családja miatt kapta. A Rurik-dinasztia moszkvai ágának képviselői is az ő leszármazottai voltak.
43. PSZRL. T. XXV. Moszkva–Leningrád, 1949. 108.
44. *Limonov*: i. m. 145.
45. Lásd pl. *Frojanov*: i. m. 64–98.; *Font Márta*: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Bp., Pécs, 1998. 81–84. (A továbbiakban: *Font*, 1998.)
46. PSZRL. T. II. 520.
47. *V. Ny. Tatyiscsev*: Isztorija Rosszijszkaja. T. III. Moszkva–Leningrád, 1964. 249.
48. NPL. 467.
49. PSZRL. T. II. 585–586.
50. Uo. 589., 592.
51. Uo. 592. A poszadnyikok (fejedelmi helytartók) az idősebb druzsina tagjai is lehettek, ám ez esetben a forrás a fiatalabb druzsina tagjaival együtt említi őket.
52. PSZRL. T. I. 369–370.
53. *Frojanov*: i. m. 95–97.
54. PSZRL. T. I. 370.
55. PSZRL. T. I. 369., T. II. 586.
56. PSZRL. T. IX. M., 1965. 221.
57. *Tatyiscsev*: i. m. 113. Az Első novgorodi évkönyv is beszámol a megtorlásról, bár meglehetősen ellentmondásosan: NPL. 468.
58. PSZRL. T. I. 374.
59. Uo. 375.
60. Uo. 380.
61. *Font*: i. m. 1998. 83.; *Font*: i. m. 2005. 246.
62. *Font*: i. m. 1998. 83.; *Font*: i. m. 2005. 247.
63. PSZRL. T. I. 380.
64. Uo. 386.
65. Uo. 408.
66. Uo. 412.
67. Uo. 421–422.
68. Uo. 428.
69. PSZRL. T. XXV. 108.